

E-PETITIONS AND E-INITIATIVES

Bozhinova Daniela, Bulgarian Association for Promotion of Citizens Initiative, bsngi@initiative.bg

Abstract: Digital and paper petitions are the most widely spread way for citizens to participate in the democratic process, second only to elections. Dating back to the days of Magna Charta petitions have come to boom with ICT development. E-petitions and e-initiatives are an important campaign tool in citizen activism but can also take the form of an official communication channel with those in power – legislature or the executive. This article focuses on the institutionalization of e-petition/e-initiative by analyzing existing models and practice and emphasizing key features of parliament/government petition mechanisms that are needed to ensure user-friendliness and effectiveness. Finally the article briefs about a citizens project, whose developer and implementer is the author, aiming at the introduction of National Electronic Citizens' Initiative in Bulgaria.

Keywords: e-petition, e-initiative, Magna Charta, digital democracy, e-governance, quorum, online signing, parliament, citizen rights

ЕЛЕКТРОННИТЕ ПЕТИЦИИ И ИНИЦИАТИВИ

Даниела Божинова, Българско сдружение за насърчаване на гражданската инициатива, bsngi@initiative.bg

Абстракт: Въз основа на най-старото гражданско право – правото на жалба (петиция), в съвременните демокрации се развива инструментът на електронната петиция и/или електронната инициатива с две основни употреби: 1) граждански кампании за социална промяна 2) институционален канал за политическа комуникация на гражданите с органите на власт. Статията разглежда съществуващи модели и практики на е-инициатива, както и условията, на които трябва да отговаря нейният механизъм, за да осигурява смислено и ефективно гражданско участие. Посочва се необходимостта от създаване на такъв механизъм в България и се представя накратко иновативно предложение за Национална електронна гражданска инициатива към Министерския съвет, разработено по идея на авторката на статията.

Ключови думи: електронна петиция, е-инициатива, Магна Харта, е-демокрация, електронно управление, кворум, подписване онлайн, парламент, граждански права

Статията е предоставена от Проекта "Насърчаване на е-демократията в България с най-добър опит от Исландия", изпълняван от Българско сдружение за насърчаване на гражданската инициатива, Бургаски свободен университет и Международен институт за модерни медии - Рейкявик с финансовата подкрепа на Програмата за НПО на ФМ на Европейското икономическо пространство.

Увод

Подкрепата на петиции и инициативи е най-масовата форма на гражданско участие в обществено-политическия живот след политическите избори. Особен бум преживяват гражданските петиции през последното десетилетие благодарение на интернет и социалните мрежи. „Обществото има голям апетит за петиции“, констатира неотдавна одитен доклад относно използването на е-петиционния портал на британския кабинет (Hansard Society, Audit Report 2013).

Гражданската активност чрез е-петиции може да варира в границите от т. нар. кликтивизъм – минимален ангажимент към една кауза чрез щракане с компютърната мишка за одобрение, до по-значимо политическо ангажиране, проява на социална солидарност и образуване на ценностни общности, също ад-хок общности за решаване на обществени проблеми. В редица случаи е-петициите и е-инициативите спомагат съществено за реформиране правилата за функциониране на държавата.

Различаваме петиции и инициативи. Петицията първоначално е изразявала протест или жалба във връзка с проблем, но с времето започва да се използва и за отправяне на предложение за решаване на проблем. Инициативата представлява предложение за някаква социална промяна. Все повече петициите и инициативите съвпадат по съдържание и начин на действие. Нашият интерес тук е преди всичко към институционализираната колективна петиция и/или инициатива, която обвързва определен орган на държавна власт с някакво ответно действие. Добре работещият механизъм за е-петиция (е-инициатива) към законодателната или изпълнителната власт осигурява отвореност и отзивчивост от страна на управляващите към въпросите, които вълнуват гражданите. Петициите/инициативите на хартия и онлайн присъстват по сериозен начин в работата на институциите (най-често парламента) в развитите демократични държави, както и на ниво Европейски съюз.

Правото на петиция – история и съдържание

Електронните петиции и инициативи, които получават масово разпространение днес, са дигитална форма на упражняване на правото на жалба, считано за най-старо гражданско право. То е регламентирано още в Магна Харта – Великата харта на свободите, която навърши 800 години. Подписана от крал Джон под натиска на феодалната аристокрация на 15 юни 1215 г., Хартата ограничава абсолютната власт на монарха и дава права на ограничен брой барони в средновековна Англия. Едно от тези права е правото на петиция, дефинирано от името на краля по следния начин: „Ако Ние, Главният съдия или други Наши служители или слуги ошетят по някакъв начин който и да е човек, или престъпят мира, или заплашат неговата сигурност, и при положение, че тази простъпка стане достояние на четирима от 25-те барона, те следва да дойдат при Нас, или в Наше отсъствие – при Главния съдия, за да декларират това и да поискат незабавно удовлетворение.“ Макар в Магна Харта да става дума само за 25-те барона, избрани от Краля, без съмнение тя официално регламентира правото на петиция. По-късно - през 1689 г., това право е разширено от английската Декларация за правата „до всички поданици на Краля, без страх от преследване“.

Върху правото на петиция са били надградени редица демократични институти и производни права на гражданите в днешните демократични държави. Така например в САЩ, дефинирано в Първата поправка на федералната конституция, правото на петиция е послужило за фундамент при въвеждането на механизми на пряката демокрация – референдум, народна

инициатива и отзоваване (на щатско ниво) в края на 19 и началото на 20 век. Едно развитие на правото на петиция в най-ново време е правото на инициатива в Европейския съюз във връзка с въвеждането на инструмента за гражданско участие „Европейска гражданска инициатива“ (Лисабонски договор, 2007). За сродно може да се счита и правото на жалба до Европейския омбудсман.

В съвременната държава правото на предложения и сигнали е най-често конституционно установено и предоставя възможност на гражданите да се обръщат към компетентните органи с цел защита на лични права и законни интереси, изразяване на обществената воля, на социалната свобода, а също и за участие в управлението на държавата.

Конституционното право на гражданите да се обръщат към органите на държавната власт и по този начин сами да участват в управлението на държавата може да се определи като един от основните механизми, чрез които се осъществяват взаимоотношенията между държавата и гражданите.

Електронните петиции като граждански активизъм

В глобален план едни от първите уеб-платформи за граждански петиции са PetitionOnline, създадена през 1999 г., GoPetition, thePetitionSite.com, iPetitions. Със създаването на социалните мрежи през 21 век значително се разшириха възможностите за визуализация и масово разпространение на граждански петиции. От по-ново поколение са уеб-платформите Change.org, Care2, Avaaz.org, които заедно с Фейсбук превърнаха петицията в социална медия и генерирано от потребителите съдържание.

В България действат няколко частни уеб-платформи за граждански петиции. Такива са ГРАЖДАНСКА ПЕТИЦИЯ www.grajdanskapeticia.com, ЕЛЕКТРОНЕН РЕФЕРЕНДУМ www.bgreferendum.bg, ПЕТИЦИЯ www.peticiaq.com. Те предоставят безплатен хостинг и система за лесно и бързо създаване на петиции, за събиране, показване и поддържане на събраните подписи. Понякога публикуваните в тях петиции получават подкрепа от хиляди граждани. В някои, макар и редки случаи, петицията предизвиква реална обществена промяна. Така например през 2013-2014 г. петицията на студента Кристиан Ваклинов за спасяване на седемдесетгодишната теснолинейка Добринище-Якоруда получи значителна популярност – идеята беше подета от медиите, намесиха се държавни институции, проявиха интерес швейцарските железници и родопската теснолинейка продължи благополучно да се движи.

Гражданските кампании чрез е-петиции могат да бъдат успешни в привличане на внимание и тестване на общественото мнение по определени проблеми. Те спомагат за активизиране на социалната солидарност и мобилизират общности от симпатизанти и съмишленици по определени каузи. В крайна сметка стремежът е да се упражни натиск върху управляващите за решаване на дадения проблем или приемане на направеното предложение, но за съжаление този ефект се постига рядко.

Институционализиране на петицията. Гражданска инициатива

Към органите на изпълнителната и/или законодателната власт в редица страни са създадени и функционират механизми за отправяне на граждански петиции и инициативи онлайн. Най-често това е облечена в нови технологии по-стара демократична традиция за приемане и

разглеждане жалби на граждани/поданици. От друга страна създаването на институционален механизъм за е-петиция или е-инициатива се дължи най-вече на стремежа на политическия елит да възстанови доверието в партийната демокрация в днешните времена на криза на представителните институции и постматериален интерес на гражданите към участие в управлението. Е-петицията/е-инициативата дава шанс на гражданите сами да участват в правенето на политики и конкретно в законодателния процес. Включването на гражданите може да се отнася до: 1) даване на идеи за ново законодателство 2) разработване на законодателни текстове 3) коментирание на представени законопроекта и 4) изразяване на одобрение или неодобрение по подготвяни законопроекта. Става въпрос и за своего рода краудсорсинг, тъй като чрез включване на повече хора в изготвянето и вземането на решения обществото се възползва по най-добър начин от знанията, опита и креативността на „тълпата“ („крауд“).

Механизмът за електронна петиция и електронна инициатива включва оформяне на предложение от един или група граждани, регистриране в уеб-портал и набиране на подкрепа от граждани чрез попълване на лични данни в „изявление за подкрепа“ онлайн. След постигане на определен брой изявления за подкрепа (ако има такова изискване), направеното предложение влиза за разглеждане, становище и вземане на мерки (включително законодателни) от органа, до който е отправено. Това е съществена разлика между институционалните канали за е-петиция или е-инициатива и чисто активистките петиции и инициативи. Ето някои държави, въвели механизми за е-петиции или е-инициативи:

В родината на правото на петиция – Великобритания, пионер в създаването на система за електронни петиции става Шотландия през 1999 г., а на местно ниво – Градският съвет на Бристол. През 2008 г. е създаден портал за е-петиции към британския кабинет. По-късно той е прехвърлен от Даунинг стрийт към парламента. В реч, озаглавена „Как да поправим авариралата политика“ (2008), лидерът на Консервативната партия Дейвид Камерън обявява, че Обединеното кралство ще поеме курс към създаване на „право на национална инициатива, при което, ако съберете достатъчен брой подписи, вашите предложения ще бъдат дебатирани в Долната камара на парламента и ще станат закон“. За дебатирание на гражданските предложения понастоящем се изискват 100 хил. подписа.

От 2009 г. със Закон за местната демокрация, икономическото развитие и благоустройството се вменява в задължение на местните власти във Великобритания да създадат възможност за местни електронни петиции.

Парламентът на Куинсланд, Австралия въвежда електронна петиция през 2002 г.

Бундестагът на Германия въвежда електронна петиция през 2005 г. с праг от 100 хил. подписа за разглеждане на предложенията.

В САЩ през първия мандат на президента Обама се създава портал към Белия дом за отправяне на граждански петиции на уеб-сървъра We The People. Всеки американец на 13 и повече години, след като се регистрира в WhiteHouse.gov, може да отправи петиция към администрацията на президента. Първоначалното условие за предприемане на действие по петицията е тя да набере подкрепа от 5000 души в срок от 30 дни, но явно летвата се оказва ниска и Белият дом е затрупан с петиции. Налага се през 2011 г. прагът да се вдигне на 25 хил. подписа за 30 дни, а от началото на 2013 г. се изискват 100 хил. подписа за същия срок.

От 1 октомври 2012 г. във Финландия действа механизъм за национална е-инициатива, въведен с конституционна Поправка за Гражданска инициатива. Според текста на поправката

всяко законодателно предложение, набрало в рамките на 6 месеца подкрепа от 50 хил. граждани, влиза за разглеждане и гласуване от парламента. Правото на е-инициатива на практика се реализира чрез неправителствена опънсорс платформа „Отворено министерство“. Тя дава възможност за провеждане на онлайн дискусии по законодателни предложения на граждани и набиране на подкрепа. Парламентът може да прави промени в законодателните предложения на гражданите. А те са два типа: обща насока за промяна на закон или за въвеждане на нови правила, или конкретен готов законопроект. Сред първите регистрирани граждански е-инициативи във Финландия са законодателна забрана за отглеждане на животни за кожи, въвеждане на изискване за отворени данни при обществени поръчки на софтуер, налагане на забрана за продажба на високоенергийни напитки на деца под 16-годишна възраст и свикване на референдум за намаляване на рестрикциите в алкохолното законодателство на страната.

Мана Балс („Моят глас“) е подобен неправителствен уеб-сайт в Латвия, чрез който се реализират е-петиции към националния парламент. Прагът за разглеждане е 10 хил. подписа.

В Европейския съюз с Лисабонския договор (2007) беше регламентирано правото на Европейска гражданска инициатива на един милион граждани. Механизмът за упражняването му, позволяващ събиране на подкрепа онлайн, заработи на 01.04.2012 г. Европейската гражданска инициатива е първият транснационален дигитален инструмент за гражданско участие.

Отделно правото на петиция е гарантирано в Регламент (ЕС) № 211/2011 на Европейския парламент. Създаден е уебсайт за петиции, с указания и правила за подаване и разглеждане на петиции от ЕП – Комитет по петиции: <http://www.petiport.europarl.europa.eu/>.

Петиции и инициативи в България

Конституцията на Република България от 1991 г. гарантира правото на петиция в чл.45, който гласи: „Гражданите имат право на жалби, предложения и петиции до държавните органи.“

Според проф. Емилия Друмева, уважаван специалист по конституционно право у нас, това е „призната от държавата възможност да се постигне желаният резултат извън и допълващо към „съдебния път“, без да се спазват строги формални процедури“. Правото на петиции е една неформална правна помощ, а за държавните органи, и особено Народното събрание — една действена възможност „да държи ръката си върху пулса на народа“. В Народното събрание традиционно работи комисия по жалбите и петициите (при действието на Търновската конституция името ѝ е „Прошетарна комисия“). Тя е постоянна комисия, която рядко действа като законодателна. Нейното основно предназначение е да приема жалби и петиции, да ги проучва, да съдейства за решаването на поставените въпроси от компетентните органи.

Понастоящем в Народното събрание работи т.нар. Постоянната комисия за взаимодействие с неправителствените организации и жалбите на гражданите. Съгласно нейния Правилник тя приема жалби/петиции на хартия и онлайн. Комисията обаче няма уебсайт за подаване на петиции. Комисията също така следва да разглежда подадени граждански инициативи. Инструментът „гражданска инициатива“ беше въведен в България със Закона за пряко участие на гражданите в държавната власт и местното самоуправление (2009 г). Чрез гражданските инициативи гражданите правят предложения до Народното събрание или до органите на централната изпълнителна власт за решаване на въпроси от национално значение (национална инициатива) или до общинския съвет, кмета на общината, на района или на кметството, или

до областни/ регионални органи на изпълнителната власт за решаване на въпроси от местно значение (местна инициатива). Законодателят не е определил минимален брой подписи, необходим за разглеждане на предложението, но за сметка на това е предвидил сложна процедура по стартиране на инициативата – чрез учредително събрание на 50 души, създаване на инициативен комитет, провеждане на подписки и т.н.

Някои ключови аспекти на механизмите за е-петициите/ е-инициативите

Представителност и оптималност на кворумите

Както други форми на пряко или по-скоро полупряко участие на гражданите в управлението механизмът за е-петиция/е-инициатива е базиран върху изискването за кворум - брой подписи, който следва да бъде събран, за да се задейства петиционният механизъм. Счита се, че кворумът помага да се отсеят случайни жалби и искания и осигурява някаква представителност. Да се фиксира оптималният брой подписи е доста трудно, нещо като постигане на златно сечение в архитектурата. От една страна, следва прагът да не е прекомерно висок, тъй като би станал непреодолим за малки граждански групи без ресурси. От друга страна, следва да се постигне някаква представителност, както и да не се затормози прекомерно държавния апарат с лавина от петиции.¹

В случая с Европейската гражданска инициатива беше приет подходът на двойния кворум – изискване за подкрепа от европейски граждани (1 милион валидни подписа) и държави-членки (поне 7 държави съобразно зададени квоти). Макар кворумът подписи за подкрепа на ЕГИ в процентно отношение спрямо населението на ЕС, да не изглеждаше трудно постижим, на практика се оказа, че през първите три години на съществуването на е-инициативата само три инициативи успяха да преминат този праг и да достигнат до разглеждане.

Доста сложен е въпросът за определяне на броя подписи в държави, където петицията не е „предложение за обсъждане“, а процедура за свикване на референдум по подаденото гражданско предложение. Не случайно в Швейцария се отнасят предпазливо към отварянето на възможност за електронно подкрепяне на подписки, тъй като тези подписки на практика водят до всеобщо гласуване. В 4-етапната стратегия за е-управление на страната, стартирала през 2000 г. електронното гласуване (вече се практикува частично) е планирано като трети етап, а онлайн подписването - като четвърти финален етап на е-демократия. В страната продължава дебатът относно оптималния кворум или как да се променят добре работещи от десетилетия („аналогови“) кворуми, така че да се нагодят по най-добър начин за условията на информационното общество. Една от посоките е да се увеличи броят на подписите (понастоящем 50 хил. и съответно 100 хил. за народен референдум и за гражданска конституционна инициатива) или/и да се намалят сроковете за тяхното събиране (понастоящем 100 дни и съответно 18 месеца) предвид много по-лесното набиране на подкрепа чрез интернет. Швейцарската изследователка на онлайн подписването д-р Надя Браун Биндер пише за дебата в своята страна следното: „В дискусиата за броя на подписите винаги беше подчертавано, че дори финансово слаби, но ценностно ориентирани групи без

---

¹ Тук нямаме предвид да разтоварим от работа държавната администрация, като натоварим вместо нея организаторите на подписки и инициативи. Така беше направено в България с въвеждането на изискване към организаторите на подписки за референдуми да преписват всички данни, събрани на хартия, в нов електронен списък, предназначен за служителите на ГРАО, които осъществяват проверката – нещо, което не е познато като практика в демократичния свят.

съществуваща структура трябва да имат шанса да реализират успешно една инициатива. Същите съображения накараха през 2001 г. Сената да отхвърли предложението за съкращаване срока за събиране на подписи от 18 на 12 месеца. Имаше опасения, че подобен по-кратък срок може да предизвика проблеми, така че само големи и добре организирани групи, като профсъюзи или партии, да могат да се възползват от правото на инициатива“, но също и „Защитата на идейните малцинства стига до там, докдето се простира пределът на функционалността на администрацията....“

Въпреки че в швейцарския случай електронната подкрепа на подписки служи за свикване на референдуми, изразените по-горе аргументи са валидни и при определянето на броя подписи, нужен за е-инициатива или е-петиция.

Изискване за лични данни

В някои държави, сред които и България, законът изисква прекомерно голям или направо пълен обем лични данни от гражданите, подкрепящи петиции и инициативи. По наблюдение на български активисти, събирали подписки за граждански инициативи и референдуми, много хора се притесняват да предоставят пълните си лични данни, както понастоящем изисква българският закон. Въпреки че желаят да подкрепят направеното гражданско предложение, някои предпочитат да не го направят. Други изписват част от ЕГН и непълен адрес, което обаче не се зачита за валидна подкрепа от проверяващата институция. Целта на събирането на лични данни би следвало да бъде единствено идентифицирането на гражданина и неговата правоспособност да подпише подписката/инициативата – например има ли изборителни права, има ли постоянен/настоящ адрес в дадена община, ако се събират подписи за местна инициатива и др. Непропорционално завишеното изискване за лични данни и практиката на проверяващата институция служба ГРАО (Министерството на регионалното развитие и благоустройството) не само демотивира българите и издига бариера пред упражняването на едно гражданско право, но и поставя под заплаха защитата на личните данни. РЕГЛАМЕНТ (ЕО)№ 45/2001 на Европейския парламент и на Съвета от 18.12.2000г. относно защитата на лицата по отношение на обработката на лични данни от институции и органи на Общността и ДИРЕКТИВА 95/46/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 24.10.1995г. изискват гарантиране неприкосновеността на личността и личния живот чрез осигуряване защита на физическите лица срещу неправомерно обработване на свързаните с тях лични данни в процеса на свободното движение на данните. Ето защо изискванията за попълване на лични данни при подкрепа на граждански предложения в България би следвало да бъдат намалени.

Ефективност. Ангажимент на институцията-адресат

Съдържанието на правото на петиция е в насрещното задължение на държавния орган – неин адресат, да приеме петицията, да я проучи и да предприеме необходимото.

В България нямаме точни сведения колко пъти досега е използван инструментът на националната, а още по-малко – на местната гражданска инициатива. Тези форми на гражданско участие не се регистрират никъде. Трудно е също така да се намери в кибер пространството или на хартия някаква следа за дадени отговори по внесени инициативи, независимо, че органите, до които се отправят са длъжни да вземат становище и да го направят публично достояние. Така например в началото на м. октомври 2015 г. в уеб-сайта на парламента не може да бъде открит отговорът на законодателния орган по последната (и

затова проследима на сайта) инициатива - Национална гражданска инициатива за приемане на Закон за отмяна на банковата и търговската тайна върху цялостната дейност на банки, за които е взето решение за реструктуриране или отнемане на лиценза, внесена от Инициативен комитет на 07.05.2015 и следователно очаквала отговор до 7.09.2015 г. в рамките на 3-месечния законов срок.

Поради лоша ефективност - процедурни трудности и слаба заинтересованост на Европейската комисия - е на път да се провали Европейската гражданска инициатива. Гражданските групи започват да се отказват от ползването ѝ – през 2015 г. регистрираните инициативи са само 2 срещу 23 през 2012 г. Наред с някои важни технически подобрения Европейската гражданска инициатива има огромна нужда от засилване ангажимента на европейските институции по отношение на предложенията, които се правят от гражданите.

От общо 2589 петиции, получени от Камарата на представителите на австралийския парламент през 1999 г. само 3 са получили реакция на ниво министър.

Ясно е, че без обвързване на държавния орган-адресат на е-петицията/инициативата тази форма на електронна демокрация няма да постига необходимата ефективност и следователно ще се дискредитира и обезсмисли. Държавният орган следва да има разписана процедура относно жалбите и предложенията на гражданите.

Предложение за Национална електронна гражданска инициатива в България

През 2015 г. Българско сдружение за насърчаване на гражданската инициатива разработи и предложи на законодатели, граждански и ИТ специалисти на специална Кръгла маса в Народното събрание (08.09.2015) концепция за въвеждане на Национална гражданска инициатива. Чрез нея българските граждани ще могат да правят предложения за политики и законодателни решения пред Министерски съвет онлайн. След набиране на валидна подкрепа от 12750 български граждани ще се провежда публично изслушване на инициативния комитет, след което ще се взема становище по предложението. Становището ще се оповестява публично, а инициативният комитет следва да получава официален отговор. За реализиране на идеята БСНГИ предложи да се използва вече действащият механизъм за осъществяване на европейски граждански инициативи в България. Ето защо концепцията предвиди същия кворум подписи, който се изисква от България при подкрепа на Европейски граждански инициативи, както и използване на същия механизъм за сертификация на софтуер от МТИТС и верификация на „подписи“ от служба ГРАО. Вместо сертификация на софтуер за събиране на подписи, би било още по-добре, ако правителството създаде специален уеб-портал, където не само да се регистрират инициативи (както прави Европейската комисия с европейските граждански инициативи), но и да се набира подкрепа с подаване на лични данни от онези, които искат да „подпишат“ направеното предложение (както прави Британският парламент).

Сдружението подготви специален Закон за изменение и допълнение на Закона за прякото участие на гражданите в държавната власт и местното самоуправление, с който да се въведе Националната електронна гражданска инициатива. Български законодатели дават надежди, че може би ще подпишат законопроекта и той ще влезе в нормалния законодателен процес на 43-то Народно събрание.

Заклучение

Гражданите през 21 век искат повече демокрация – повече от възможността да гласуват на избори. Новите информационни и комуникационни технологии дават възможност за широко включване на гражданите в политическия процес чрез е-инициативи, е-консултации, е-бюджетиране, краудсорсинг и други форми на смислено участие в управлението.

Електронните петиции са може би най-ниският плод на дървото на гражданското участие в дигиталната епоха – сравнително лесно осъществими и лесно използвани. Те имат значение за идентифициране и поставяне на общественото внимание на проблеми на цялото общество или отделни негови групи и с това спомагат за решаването им, както и за разтоварване на социалното напрежение. Държави като България, които са все още назад в използването на информационни и комуникационни технологии за активизиране на гражданското участие и достъп до политическия процес, биха могли да започнат с внедряването точно на такива механизми – за електронни петиции и електронни инициативи. Наличието на голяма българска диаспора в чужбина допълнително засилва важността на електронната инициатива, като инструмент за гражданска активност и приобщаване, независимо от времето и разстоянието.

References

- [1] ВУКОВ Н., Л. ГЕРГОВА, Интернет подписките като „киберфолклор“. сп.“Семинар-БГ“, бр.7, 2012, <http://seminar-bg.eu>
- [2] ДРУМЕВА Е., Конституционно право. Сиела, 2012
- [3] BRAUN BINDER N., Quoren und Fristen bei der elektronischen Unterschriftensammlung (e-Collecting), Zeitschrift für Schweizerisches Recht, Band 133 (Heft 5: 539-557), 2014
- [4] BRUNO EL., Co-deciding with Citizens:Towards Digital Democracy at EU Level, ECAS Brussels, 2015
- [5] DOBNER J., Utah Supreme Court rules in favor of e-signatures, Associated Press, 2010 <http://www.ksl.com/?nid=148&sid=11270601>
- [6] FOX R., V. GIBBONS, M. KORRIS, What Next For E-Petitions? Hansard Society, 2012, www.hansardsociety.org.uk
- [7] Filing collective submissions with the Saeima, Fact Sheet 10.02 ENG; 14.01.15, Saeima of the Republic of Latvia <http://www.saeima.lv>
- [8] MCGRANE S., Online, Latvians’ Ideas Can Bloom Into Law, New York Times, April 9, 2013
- [9] www.initiative.bg